

B I B L I O T H E C A
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
T E V B N E R I A N A

M. MANILII
ASTRONOMICA

EDIDIT

GEORGE P. GOOLD

EDITIO CORRECTOR
EDITIONIS PRIMAE (MCMLXXXV)

STVTGARDIAE ET LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXCVIII

Die Deutsche Bibliothek — CIP-Einheitsaufnahme

Manilius, Marcus:

[Astronomica]

M. Manilii Astronomica / ed. George P. Goold. —

Ed. corr. ed. prima (1985). — Stutgardiae : Lipsiae : Teubner, 1998

(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)

ISBN 3-8154-1528-4

Das Werk einschließlich aller seiner Teile ist urheberrechtlich geschützt. Jede Verwertung außerhalb der engen Grenzen des Urheberrechtsgesetzes ist ohne Zustimmung des Verlages unzulässig und strafbar. Das gilt besonders für Vervielfältigungen, Übersetzungen, Mikroverfilmungen und die Einspeicherung und Verarbeitung in elektronischen Systemen.

© B. G. Teubner Stuttgart und Leipzig 1998

Printed in Germany

Druck und Bindung: Druckhaus „Thomas Müntzer“ GmbH, Bad Langensalza

PRAEFATIO

Quicumque Manilium edendum hodie suscipit, ei necesse erit, dummodo susceptum velit quam optime perficere, Housmanni operam adeo iterare, ut paene furti crimen subire videatur aut certe famam compilatoris: nam ille in recensendo, in emendando, in enarrando tanta diligentia, tanta subtilitate rem navavit quantis vix quisquam in doctrina nostra. cuius opus si post quinquaginta annos repetere audeo, causa est quod studiis Manilianis novi non paullum contribuerunt viri docti, ut multa in codicibus indagandis Michael Reeve, multa in textu enucleando Winfried Bühler, multa in corruptelis sanandis Shackleton Bailey; nec desunt alii quibus aliquid debetur. Housmanno tamen duce codicum lectiones affero, textum statuo, opus indicibus et aliis subsidiis exorno, hoc praecipue efficere conatus, ut bene quidem ab editoribus praecedentibus peracta conserventur, suppleantur vero deficientia, vitiosa emendantur.

DE AVCTORIS NOMINE ET AETATE

1. De Astronomicon auctore nihil novimus non ex carmine vel ex codicibus derivatum; neque apud antiquos quisquam aut carmen aut poetam nominat, nisi quod Firmicus Maternus, dum Matheseos octavum librum componit, manifeste nostri quinto utitur, non tamen ut mutuationem fateatur. at Manilii libros i et ii Augusto vivo, sed post A. D. 9 (I, 899sq.), scriptos esse ex I, 7sq. et 2, 509 discimus, Tiberio principe librum iv (4, 764 et 776). et satis aperte Vergilium imitatur opus suum Astronomicon libros ut ille Georgicon titulans et in ultimo libro Persei et Andromedae fabulam fusa narratione inducens, ut ille Orphei et Eurydices.

DE BOBIENSI ET ARCHETYPŌ

2. Etenim primus eruditissimus Gerbertus (940?—1003; ex anno 999 Papa Sylvester II) poetam nostrum nominat, cum in litteris (Epist. 8) Bobio ad Adalberonem Remorum archiepiscopum anno 983 missis se memorat in *viii volumina Boetii de astrologia* nuper incidisse; lapso quinquennio Bobium Roma cum scribit, Rainardum monachum (Epist. 130) rogat ut michi scribantur *M. Manlius de astrologia; Victorius de rethorica;*

PRAEFATIO

Demostenis optalmicus. ecce, in catalogo Bobiensi saec. ix² (Reynolds 241 n. 16) haec volumina mire coniuncta invenimus: (384—386) *libros Boetii iii de arithmetica et* (387) *alterum de astronomia*; tum (388) *librum Marii Victoris de rethorica*, et post intervallum (399) *librum i Demosthenis*. nonne luce clarius est Gerbertum in Epist. 130 quidem Manilium nostrum poscere, in priore vero epistula viii Boetii nil nisi tres libros Boethii Arithmeticorum cum quinque Manilii Astronomicon alligatos significare? nihil amplius de codice Bobiensi innotuit, sed vix fieri potest quin idem A fuerit atque ille quem Antiquissimum dudum soleo vocare, siglo A denotans, non archetypum sed archetypi parens, cuius paginas propter res quasdam infra exponendas restituere possumus. quantum ad archetypum O attinet, commoditatis causa siglo O a me insignitum (in apparatu, fateor, paulo subtilius hac littera utor, ut codicum GLMN consensus significet), hoc credo illum codicem fuisse qui in Gerberti usum, scilicet saeculo decimo exeunte, et, ni fallor, Bobii descriptus est.

DE CODICVM CLASSE BELGICA

3. Archetypum quidem diu ipsum delituit, fortasse apud monasterium Bobiense, sed saeculo undecimo in Flandria apparet apographum, α parens ut videbimus codicum GLV, quod Housmannum secutus siglo α indicabo. et haud scio an in catalogo Abbatiae Laubacensis (annorum c. 1049—1160, vide sis Reeve³ 519) recognoscendum sit, ubi memorabantur *Astronomicon lib. VI. T. Claudii Caesaris Arati phenomena. Periegesis Prisciani. Vol. I.* de codice Laubacensi, sive cautius α appellare mavis, praedicare licet paginas habuisse eum xxxviii linearum, ut ex magna transpositione discendum est: nam inter 3, 399 et 400 exhibent GLV 4, 10—313, vero ordine in M servato; cum summa versuum 4, 10—313 sit 304 (= 38 × 8) et summa 3, 400—4, 9 titulis inclusis paene eundem numerum compleat, videtur, ut ait Housmannus ad 3, 399, *unus quaternio singulis paginis versus fere duodequadragenos continens perverse complicatus fuisse, ita ut priores octo paginae cum octo posterioribus locum mutarent*. ceterum quoniam 3, 400 praecedunt 2440 versus (incluso primo folio in L vacuo) summam quattuor quaternionum (2432) praeterpropter facientes, satis patet quintum perversum esse quaternionem. codicis α tria sunt apographa, quorum duo exstant, tertium vero, quamvis deperditum, ex collatione notum est; unde hoc quoque de α praedicare licet, scribam versus 3, 188; 4, 731. 732; 5, 12b. 13a omisisse.

4. Horum trium codicum, si illustrissimum Traubium audimus (apud L Thielscherum 122), veterrimus est codex Lipsiensis (L), bibliothecae universitatis 1465, membranaceus, saeculi undecimi ineuntis: folia continet xcvi (nec quicquam praeter Manilium), versus autem in

PRAEFATIO

singulis paginis **xxiii**. non totus eadem manu scriptus est, sed hic illic in libro tertio alteram agnosces, ut aliam paene ubique in libro quinto. sed maioris momenti est quod plurimae correctiones (**L**²) alia sed coaeva **L**² manu additae sunt, ita ut ex exemplari iterum et diligenter quidem collato ortae esse videantur. primus editorum usus est Bentleius. Housmanni collationem sequor, quam, cum ipse imaginem codicis nunc possideam, confirmare et hic illic supplere potui.

5. Nonnullis annis post Lipsiensem scriptum lapsis alterum codicis apographum factum est, codex Gemblacensis (**G**), olim monasterii Gemblacensis, nunc Bruxellensis bibliothecae regiae 10012, membranaceus, undecimi saeculi (inter 1012—1048: Reeve³ 519 n. 67): folia continet **cxxv**, versus autem in singulis paginis **xxi** usque ad fol. 48^v, exinde **xxii**; praeter Manilium Prisciani grammatici Periegesin habet. ceterum Traubio (loc. cit.) visum est Gemblacensem et Lipsiensem (hunc paulo vetustiores) ex eadem vicinia, scilicet dioecibus Leodicensi et Dividunensi, exortos esse. contulerunt Carrio (in Bodl. Linc. 8° F. 107 = ed. Lugd. 1566) et Susius; editorum primus usus est Scaliger². Housmanni collationem plerumque sequor, quam, cum ipse imaginem codicis nunc possideam, confirmare et hic illic supplere potui.

6. Deinceps nominandus est codex Venetus, cui siglum **V** assigno, olim **V** coenobii D. Antonii, membranaceus (Gron.⁴ III 15), undecimi saeculi (Bent. xiv): quod coenobium cum anno 1687 deflagravisset, veri simile est periisse et codicem; sed collationem paulo ante a Joh. Fr. Gronovio factam in usum Bentleii misit Jacobus Gronovius, quam ille in margine Scaligeranae alterius (nunc Cantabrigiae, Bibl. Trin. Coll. Adv. d. 2. 13) transcripsit: hanc in lucem protulit Garrodus, pp. xlv-liv editionis suae. praeterea casu felici Michael Reeve³ (519 n. 71) ipsam Gronovii collationem in bibliotheca Leidensi nuper invenit, sane in libro 755 H 15, exemplari Manilii ed. Lugdun. 1566 (quod quondam possidebat Salmasius). satis plenam collationem ibi factam (nisi quod omissiones plurimas vix ullius pretii a Gronovio commemoratas prae temporis angustiis neglexit) mihi benignissime in usum huius editionis mandavit. quas lectiones hic includo omnes, ne forte Housmannum Bentleiana menda insecum repetentem tacendo videar confirmare. ex omissionibus illis, puta propter scripturam evanidam vel difficilem lectu, potest concludi codicem ut post Lipsiensem ita et post Gemblacensem exaratum esse. ceterum in alia re coniecturam valde aridentem proposuit Reevius, scilicet Venetum eundem esse atque codicem illum quem Petrus Leo, medicinae apud Patavinos professor, Angelo Politiano anno 1491 imprudenter ostendit: nam hic incontinenter codicem Venetiam secum abripuit, nullum antiquiorem (sc. Manilianum) se usquam conspexisse testatus.

PRAEFATIO

7. Belgicae classi attribuendus est et codex Tullensis, qui, etsi non iam exstat, ex catalogo ante 1084 composito sequenti annotatione notus est: *cuiusdam de astronomia cum peryesi Prisciani et Girberto de astrolapsu. Vol. I* (Reeve³ 519 n. 70). illam astronomiam eandem esse atque carmen Manilii quis potest dubitare, praesertim cum codicis Bernensis 276 annotator Man. 1, 331sq. citet quasi ex Prisciani Periegesi (Reeve⁴ 236 n. 8)? et proderit memorare Belgicam classem nomen poetae nostri totum perdidisse.

DE CODICE MATRITENSI

8. Ad archetypum redeamus: hoc, quod Bobii saeculo decimo locavimus, quinto decimo Spirae resurrexit. quem codicem Poggius anno 1417 alicubi trans Alpes inventum per viciniae scribam, *hominem ignorantissimum omnium viventium*, sibi transcribendum curavit. quod transcriptum hodie exstat, codex Matritensis (M), Bibliothecae Nationalis 3678 (olim M 31), chartaceus, folia habens cxv, versus autem in singulis paginis xl; praeter Manilium Statii Silvas continet, utrumque opus eadem manu exaratum: partem priorem, h. e. Manilianam, efficiunt quinque seniones, sed primum folium, quod 1, 1–82 olim exhibebat, iam deperditum est; et textu in tertia linea fol. 54^r ad finem perducto quod spatii supererat vacuum relictum est. collationem primus anno 1893 divulgavit Ellis²; sed M iam prius, videlicet anno 1879, detectum contulisse G. Loewium testatur Breiter p. iii. Housmanni vero collationem sequor, quam, cum ipse imaginem codicis nunc possideam, confirmare et hic illic supplere potui.

DE CETERIS PRIMARIIS

9. Neque statim post Matritensem exaratum periit archetypum, ut ostendunt duo testes, quorum maioris pretii est codex Londiniensis (N), Bibliothecae Britannicae Add. 22808. huius codicis prius incogniti notitiam Reevio³ (520) debemus, qui anno 1979 bibliothecae catalogum perquirens non inter auctores Latinos sed sub astronomia ordinatum summa diligentia invenit. chartaceus est (cum signo aquali Briquet 12995, videlicet c. 1430–1449), manu Germanica scriptus saec. xv, hoc est, si in his rebus licet conicere, anno praeterpropter 1450: Manilii 1, 1–1, 727 exhibet fol. 2^r–11^v, paginis variam versuum summam (a xxxiii usque ad xxxix) continentibus. ex annotatione fol. 1^r ab Sifrido Schlunt scripta *pronunc conventualis in Amorbach* videtur codex ex Amerbacensi regione, sane non procul a bibliotheca Spirensi distante, advenisse. Londiniensis textum maiorem partem cum Matritensi conspirantem iudicat Reevius neque ex M neque ex α derivatum esse, sed ex ipso archetypo. cui accedo, ultro monens alium codicem intercessisse

PRAEFATIO

nullum. contulit Reeuius, quem, imaginem nactus, confirmare et hic illic supplere potui.

Arte inter se coniunctos esse codices MN demonstrant exempli causa loci sequentes (a Reeuius³ 521 adducti), ubi consentientes errant:

- 179 uno MN imo GL (*recte*)
- 298 graia M grata N graiae GL (*recte*)
- 365 sidera MN -e GL (*recte*)
- 516 terra euert- MN terrae uert- GL (*recte*)

in sequentibus MN, quamvis peccantes, minus a veritate distant quam GL:

- 214 tellus Jacob stellas MN -is GL
- 285 axis Bent. eius MN ei GL
- 358 ni w ne MN in GL

N cum GL contra M conspirans nonnisi per varias lectiones in archetypo sive in margine sive supra lineam scriptas explicari potest, quod et alibi fieri, ut iam demonstravi, concludendum est.

- 217 ad heliacas Hous. adeiacas MN (= 0) ad illicas N² ad niliacas L (= 0²) niliacas GL²
- 252 mutuaeque Bent. (multaque 0) multa quod M et multa GLN (= 0²)
- 423 eguit ioue Hous. (= 0) esurcione M dubitavit GLN (= 0²)

10. Agmen primariorum claudit Parmensis Palatinus 283 (P) (Reeve³ P 519sq.), c. 1452 scriptus, Manilii quindecim tantum versus habens, sc. 1, 1–15, quibus praefixum est *M. Manilii Stronomicon liber primus sic incipit et est in bibliotheca Spirensi* et subscriptum *sunt libri sex; ultimus est completus*. M. Manilii nomine autem in Belgicis Astronomicon codicibus iamdiu amisso sequitur ut hoc fragmentum ex eodem fonte atque Matritensis derivandum sit, hoc est aut ex archetypo aut ex apographo eius. sed prior opinio, ne codices non exstantes praeter necessitatem multiplicemus, praeferenda videtur. sed quid vult illud *libri sex*? non video quid aliud habuerit liber ille sextus nisi Arati (sc. Germanici) Phaenomena; nec habeo quod Reeuius³ 522 respondeam quaerenti cur Poggius anno 1417 Manilium quidem arripuerit, Germanicum vero spreverit. itaque haud scio an hic rem habeamus non cum sex libris sed potius cum titulo *Astronomicon lib. VI* nescioquomodo a catalogo Laubacensi (vide supra cap. 3) tradito.

DE CODICVM NECESSITVDINIBVS

11. Nunc maxime expedit statuere qualibus necessitudinibus tres primarii codices, GLM, inter se coniuncti sint, ceteris interea dilatis. sane affines esse hos et ab archetypo medii aevi descendere ostendunt sescenti errores communes, quorum hi ex libro primo deprompti exem-

PRAEFATIO

plum praebeant (scito me in omnibus sequentibus exemplis lectionem vel veram vel minus corruptam praeposuisse):

- 1, 105 sonitum **L** solitum **GLM** (= 0)
- 1, 355 – 398 *extra ordinem GLM* (= 0), *corr. Scal.*
- 1, 422 tum di *Scal.* tumidi **GLM** (= 0)
- 1, 917 Roma *Bent.* pompa **GLM** (= 0)

nec minus clare perspicere licet alia via **M** alia **GL** ex archetypo defluxisse:

- 1, 669 *habent GL om. M*
- 3, 188 *habet M om. GL*
- 4, 10 – 313 *hoc loco M ante 3, 400 GL*

et similiter ex communi fonte (quem eundem atque Laubacensem esse credo) hinc **G** hinc **L** manare satis probant qualia haec:

- 1, 441 alterius **G(M)** ulterius **L**
- 1, 833 *habet L(M) om. G*
- 2, 286 dexter **G(M)** -era **L**
- 5, 180 puellam **L(M)** capellam **G**

sed saepissime accidit ut **G** et **L**² (Lipsiensis manus secunda) contra **LM** consentiant, modo interpolata, modo vera praebentes, ut:

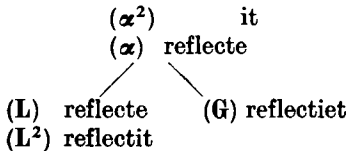
- 1, 760 que **GL**² *om. LM*
- 2, 449 curret **LM** curat **GL**²
- 3, 32 casus **GL**² *om. LM*
- 4, 776 nunc **LM** hanc **GL**²

12. Hinc nobis facile fit Venetum agnoscere ex eodem quo **G** et **L** fonte (iam supra α littera notato) derivatum esse, neque alterutro intercedente, nam modo cum **LM**, modo cum **GL**² consentit:

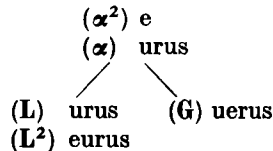
- 1, 809 e **LM** ac **GL**²**V**
- 2, 535 trigono **LMV** -um **GL**²
- 2, 709 errat **GL**²**V** -ant **LM**
- 3, 327 ab **GL**² ad **LMV**

13. Ceterum, ut iam in Phoenicis diario (Goold² 97) monstrare conatus sum, in nonnullis locis traditionem interlinearem licet clara luce conspicere: videtur enim Lipsiensis (ut Matritensis) lectionem exemplaris sui linearem deprompsisse, Gemblacensis et Venetus vero ex varietate elegisse. quod pauca exempla ostendent:

4, 164 *reflectit*]

4, 591 *Eurus*]

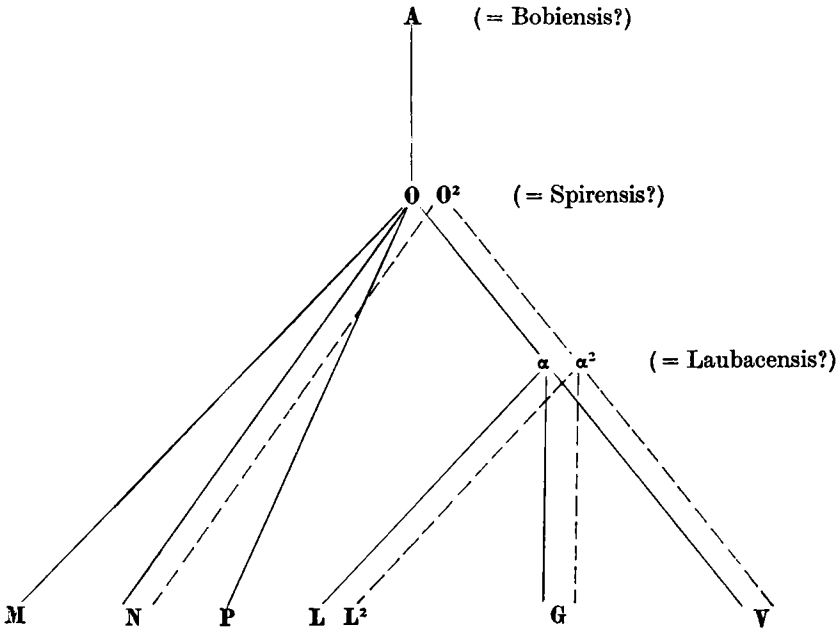

PRAEFATIO

et vide ad 3, 395 *parti*, ubi α primo *para* scripserat, tum α^2 litteras *i* addidit, unde L *para i*, L² *parati* intellexit; hoc tamen loco G et V in coniectura *parte* conspirant.

14. Interdum fit nova dissensio, alio L²M, alio GL suffragantibus. saepissime de levi errore agitur in α exorto, tum ab α^2 correcto: exempli gratia, ad 1, 470 *conditur* habet M (re vera *cd-*, ut fortasse iam archetypum), sed in α primo *ceditur* male scriptum est (unde *ceditur* L, *caeditur* G), postea supra lineam correctum (unde *conditur* L²). quin etiam iam in archetypo hic illic stetisse videntur huiusmodi lectiones variae. rem probare quidem valde difficile est; tamen suspicor archetypum ad 4, 894 *mundus ipsis* supra scripto *in* praeuisse (ita ut verum textum α et L transcripserint, mendosum M et α^2 et G); item ad 5, 208 *rapet* supra scripto *i* (ut *rapiet* legeretur: sed *rapet* descripsit M, *rapiet* α et L, *rapit* male α^2 , quod et GL²); et ad 5, 437 quale *ingemis* supra scripto *nu* (unde M *ingeniis*, α et L *ingeminus*, hoc autem correctum ut L² *ingeniis* elicuerit, G *ingenus*).

15. Has tandem necessitudines liceat subiuncto stemmate depingere.

PRAEFATIO

DE TITVLIS ET CAPITVLIS

16. In hac parte praefationis Housmannum secutus titulos et capitula ex codicibus desumpta coniunctim referre malui quam passim in apparatu dispersa. siquis enim quae capitula in codicibus primariis exsistent et quot lineas compleant computaverit, is veram archetypi (O) imaginem poterit creare et illis primi libri transpositionibus ultra adiutus ipsas paginas codicis eius quem Antiquissimum sive A vocavimus adamussim restituere. sane non haec in congerendis capitulis pp. 95–99 quinti sui voluminis petebat Housmannus; itaque necesse est ut paulo plura de numero linearum et de scriptura marginali referantur. verumtamen tanta sollertia operam navavit (omnia enim ab illo relata in codicibus sedulo contuli), ut vix possit res magis perspicue tractari. in sequentibus ergo confiteor me plurimum illi referre acceptum.

17. In M capitula litteris maiusculis praeter paucissima infra notata a prima manu scripta sunt, in L autem minusculis (ut excepta superscriptione omnia in N) usque ad l, 666, post quem spatia vacua capitulis recipiendis accommodata relicta sunt; ista vero capitula plerumque minutis litteris in margine addidit L³, non prima sed antiqua manus; contra index capitulorum libro secundo praemissus item minutis litteris scriptus primae manus debetur. in G denique pleraque prima manus exaravit et quidem maiusculis; haec tamen satis certis indiciis Housmannus monstrat post addita esse quam textus carminis exaratus esset. quo melius clarescat codicum coniunctorum testimonium, plurima scribarum menda, quae nullius momenti iudicavi, magis quam Housmannus singillatim notare supersedi.

18. In libro primo:

ante 1 titulus duarum linearum erasus (fortasse idem atque in L) G. *Manlius poeta* G^r. *Arati philosophi astronomicon | liber primus incipit* L in rasura fortasse eiusdem tituli: *Prelibatio* L in margine. periit in M primum folium, quod, quia totum complebant versus 1–82, nullum titulum videtur habuisse: tituli ergo ab apographis eius exhibiti omni carent auctoritate; sunt autem hi: M. (Marci t) *Manilii* (Boetii add. v) *astronomicon liber primus* (foeliciter add. u) *incipit* tuv (Boetii proculdubio a Boetii ortum; sane ex M subscriptione libri secundi) M. *Manilii astronomicon liber I* N M. *Manilii Stronomicon liber primus sic incipit et est in bibliotheca Spirensi et post 15 sunt libri sex, ultimus est completus* P

ante 83 in superiore margine (primo folio scilicet amisso) *Manilii Astronomicon et Statii Papinii Sylvae et Asconius Pedianus in Ciceronem et Valerii | Flacci nonnulla* M^r

ante 118 *De origine mundi* GLMN

ante 194 *Quare terra sit rotunda* GLMN^m (nullum in hoc interstitium)

ante 263 nullum interstitium G *De xii signis. De Ariete I L Signa XII* M² marg. sin., *De XII signis et primo de ariete* M^r marg. dext. *De duodecim signis zodiaci* N^m (ad 255): hinc usque ad 483 nullum interstitium in textu GLMN in margine ad 275 *De axe* L³ *Axis* M² marg. sin. *De axe vel azibus* N^m || ad 294 *De argonautis* L³M^r || ad 295 *Helice* L³M² marg. sin. N^m || ad 299 *Cynosura* L³M² marg. sin. N^m || ad 305 *Anguis* L³M² marg. sin. N^m || et similiter plurima non tanti pretii ut hic exscribantur

ante 483 *De aeternitate mundi* GLMN^m

ante 566 *De parallelis circulis* G³LMN^m: hic titulus, ad caput loci transpositi et manci (566 567 568–611) locatus, ideo excogitatus esse videtur ut officio illius versui 561 praefixi et tunc procul sublatis fungeretur: ergo non erat in A

ante 539 *De magnitudine et latitudine* (GL lat- et magn- M alt- et magn- N) *mundi et signorum* GLN (una linea) M (duabus)

PRAEFATIO

- ante 561 *De circulis caelestibus: De coloris M De coloris G³LN^m*
ante 631 *De anabibazonte et horizonte GLN^m neque interstitium neque quicquam in margine M*
ante 666 *De zodiaco et (om. G) lacteo circulis (om. G) GL De zodiaco et lacteo circulis (om. N) M^r marg. dext. N^m nullum interstitium M*
ante 809 *De cometis G^rL³M una linea vacua L (sane in 1, 727 (ultima folii linea) desierat N)*

19. In libro secundo:

- ante 1 *duae lineae vacuae (quarum in prima Explicit liber primus Incipit secundus G^r) tum 2, 1 G tres lineae vacuae L M. Manili astronmicon liber | primus explicit | incipit secundus M: sequitur in LM index capitulorum libri secundi xv lineis comprehensus:*
Quae signa masculina sint et (om. L) quae feminina |
Quae humana quae duplicia et quae biformia |
Quae nocturna aut diurna |
Quae humida aut terrena aut communia |
Quae fecunda quae currentia aut recta |
Quae sedentia aut latentia (iac- 249) quae debilia |
Quae uerna aestivalia autumnalia et hiberna |
Quae cauta (coniuncta Garrod) et eorum dextra aut sinistra |
De mensura trigonorum et quadratorum in partes |
De signis exagonis. de coniunctis (inc- et 385) quae sexto loco sint (sunt Hous.⁵) |
De contrariis. ad cuius (dei supra scr. L) tutelam quaeque signa referuntur (-antur L²) |
Quorum membrorum in homine | Quodque signum tutelam habeat |
Signorum inter se commercia visus auditus odia |
De duodecathemoriis (L² duodecimath- LM) |
tum 2, 1 nullo intervallo M decem lineae (reliqua pars paginae) vacuae, item duae in initio sequentis L
ante 150 *Quae signa masculina sint quae feminina et quae humana una linea G^mL³M*
duae lineae vacuae L
ante 159 *Quae signa duplicia sint et quae (om. GL³) biformia GL³M una lin. vac. L*
ante 197 *Quae sint adversa GL³M una lin. vac. L*
ante 203 *Quae nocturna aut diurna habeantur GL³M una lin. vac. L*
ante 223 *Quae humida aut terrena aut communia GL³M una lin. vac. L*
ante 234 *Quae fecunda habeantur GL³M una lin. vac. L*
ante 244 *Quae sint currentia aut recta GL³M una lin. vac. L*
ante 249 *Quae sedentia aut iacentia GL³M una lin. vac. L*
ante 256 *Quae sint debilia GL³M una lin. vac. L*
ante 265 *Quae uerna aestivalia autumnalia hiemalia GL³M una lin. vac. L*
ante 270 *Quae cauta (coniuncta Garrod) et eorum dextra aut sinistra GL³M una lin. vac. L*
ante 297 *De mensura eorum signiliter atque partiliter GM De mensura trigonorum et quadratorum in partes L³ una lin. vac. L*
ante 358 *De signis exagonis GL³M una lin. vac. L*
ante 385 *De inconiunctis signis et quae sexto loco sunt GL³M duae lineae vacuae L*
ante 395 *De contrariis signis (eadem linea qua versus scriptus G) GL³M una lin. vac. L*
ante 433 *Sub cuius dei tutela quaeque signa sint L³M Signorum commertia et quae cuique deo attribuantur signa G una lin. vac. L*
ante 439 *Signorum commercia G*

PRAEFATIO

- ante 453 *Quae membra humana cuique signo | adtributa sint (attribuantur G) una linea G duabus L³M duae lineae vacuae L*
- ante 466 *Signorum commercia (hinc cetera om. G): auditus uisus | mores (amores d) odia una linea G duabus L³M una lin. vac. L*
- ante 693 *De duodecathemoriis, quae sint et | quas uires habent (-eant Hous.⁵) duabus lineis L³M duae lineae vacuae L nullum interstitium sed in 693 initialis solito maior G*
- ante 738 *De duodecathemoriis L³M una lin. vac. L nullum interstitium sed in 738 initialis solito maior G*
- ante 788 *De cardinibus mundi GL³M una lin. vac. L*
- ante 841 *Divisio aetatis in partes caeli GL³M una lin. vac. L*
- ante 903 *Per tanta pericula mortis M una lin. vac. et notae transponendi in fine 894 et 902 L nullum interstitium sed in 903 initialis solito maior G*
20. In libro tertio:
- ante 1 *Explicit liber secundus praefatio libri tertii G Liber III L³ una linea vacua L M. Manlii Boetii (scilicet a Boetii exortum) astronomicon liber | II explicit feliciter incipit tertius M*
- ante 43 *De athlis (hoc tantum in textu A fuisse credo) quid sit athlum et quot sint ea et quae | nomina et quas vires et quem ordinem habeant L³M duae lineae vacuae L Explicit praefatio G^m nullum interstitium sed in 43 initialis solito maior G*
- ante 154 tres versus per errorem ex ordine praecepti (a) titulus *Quomodo fortunae locus inueniatur* (b) versus 175 (c) versus 176 M duae lineae vacuae, tum duo versus erasi L: insuper sunt scripti manu recentissima versus 4, 10–16 (cuius origo haec est: hi versus ad calcem folii 52^v inveniuntur, scilicet luxatis quaternionibus, quod L² in dextro margine his verbis agnoscit: 'hic male est ordinata locutio, sed si uis eius ordinem rectum reperire, memento eam per ordinem alphabeti quaerere quo eam denotauimus; post hunc enim uersum (399) uicino tribuat p. c. t. l. debet ille sequi, quem inueneris post sex folia B littera denotatum, uidelicet istum (400) at quae nocturnis f. m. t.' sed nescioquis sextum folium male retrorsum numerans, cum forte vacuum spatium repperisset, 4, 10–16 litteris minutissimis inseruit). in G nullum interstitium sed in 154 initialis solito maior. sane praeciipiendi error (quem infra cap. 30 enucleabo) iam in archetypo exstiterat.
- ante 160 *Quomodo athla per signa describantur L³M (litt. minusc. M) una lin. vac. L nullum interstitium sed in 160 initialis solito maior G, similiter in 176 et 443*
- ante 176 *Quomodo fortunae locus inueniatur L³M una lin. vac. L*
- ante 203 *Quomodo ho(rosco)pus inueniatur G^m (maior initialis in 203 G) L³M una lin. vac. L*
- ante 247 *De mensura temporum et signorum GL³M una lin. vac. L*
- ante 301 *De inclinationibus mundi GL³M una lin. vac. L*
- ante 385 *Quomodo in omni inclinatione mundi ho(rosco)pus inueniatur GL³M tres lineae vacuae (ob membranae defectum) L*
- ante 443 *De accessionibus temporum et decessionibus L³M una lin. vac. L*
- ante 483 *Altera ratio inueniendi horam GL³M una lin. vac. L*
- ante 510 *Cuius signi quisque annus aut mensis aut | dies aut hora sit GL³ duabus lineis M duae lineae vacuae L*
- ante 537 *Altera ratio cuius signi quisque annus | (hinc litt. minusc. M) aut mensis aut dies aut hora sit L³ duabus lineis M duae lineae vacuae L Cuius signi quisque annus sit G*
- ante 560 *Quot annos unumquodque signum tribuit (-at d) GL³M una lin. vac. L*
- ante 581 *Quot annos quaeque loca tribuant GL³M una lin. vac. L*

PRAEFATIO

ante 618 *Quae sint triplica* (M -cata GL³ tropica Hous.⁵) *signa et quas | uires habeant* duabus lineis G una L³M

ante 669 *Quae partes in quattuor signis tropicae sint* GL³M una lin. vac. L

21. In libro quarto:

ante 1 *Finit liber tertius incipit quartus* G *Incipit liber IV* L³ duae lineae vacuae L
M. *Milnili astronomicon liber III explicit incipit IIII* una linea M

ante 294 *De* (v om. M) *decanico* M om. GL, neque ullum interstitium, ut in A fuisse in margine credas

ante 502 *Orientia signa quid efficiant* GL³M una lin. vac. L

ante 585 *De partibus terrae distributis ad signa | et de* (Scal.² fide GM) *universa terra et mari* (et de . . . mari om. L³) GL³M (GM duabus lineis) una lin. vac. L

ante 818 *De eclipticis signis* GL³M^m una lin. vac. L

ante 866 *Fatorum rationem perspicere posse* GM (litt. minusc. M) *Quomodo possimus fatorum rationem perspicere* L³ una lin. vac. L

22. In libro quinto:

ante 1 *Finit liber quartus sequitur quintus* G xvi lineae (reliqua pars paginae) vacuae, item duae in initio sequentis L *Liber V* L³ *Explicit liber II incipit liber III* (VII et VIII ut videtur Gain) M *Explicit liber IV astronom incipit liber V* V

ante 32 <Quos mores tribuant simul cum zodiaci signis orientia sidera> duabus lineis olim stetisse conicio: nec titulus nec spatium GLM: vide infra ad 709 (b)

ante 709 (a) <De planetis> conicio in lacuna amissum

ante 709 (b) <Stellarum magnitudines> conicio in lacuna amissum. versus 30–31 olim nullo intervallo ante hunc titulum locati, cum forte praetermissi essent et ut ante titulum reponerentur notati, effecta lacuna ante primum titulum ita inserti sunt ut ipse titulus supprimeretur.

post 745 *Explicit liber quintus* et duabus praetermissis lineis *Liber iste pertinet monasterio | Gemblacensi* G^r nulla subscriptio L una linea, tum *Τελος* M²

DE PAGINIS CODICIS A RESTITVENDIS

23. Anno 1832, cum nondum prodierat aut Lachmanni Lucretius aut editio eius, Fridericus Jacob in opusculo suo *De Manilio poeta* versuum transpositiones in primo libro exhibitae quomodo exortae essent explicare conatus antiquissimum codicem (quem A supra nominavi) paginas xxii linearum habentem postulavit. ipse in rem non amplius inquisivit, sed successit post octoginta annos Garrodus, qui quos versus habuissent quaedam paginae illius codicis non sine fructu in editione (xx sqq.) ostendit; in hoc tamen aliquot errores, ut humanum erat, admisit, quod minime mirum est, cum ille non de archetypi parente sed de archetypo agi putarit: scilicet, id quod Housmannus iam ad l, 529 asseveraverat, non archetypum codex ille erat sed prior aliquis. verumtamen paginationem codicis A amplius indagare cum noluisset Housmannus, ego Garrodi vestigiis insistens in Museo Rhenano anni 1954 adamussim restituere temptavi, adeo ut satis persuasum mihi haberem codicem iam accurate recipratum esse. at me quoque in errorem incidisse oportet confiteri: nam cum rationes libri secundi (ubi Garrodum nimis temere secutus eram) male discipissem, exstitit vir doctus Gain, qui in eodem diario anni 1971 paginas a me imprudenter confusas in veram formam luculente redigeret. hic ergo proderit omnes quaterniones codicis A per tabulas argumentis subiectis disponere.

PRAEFATIO

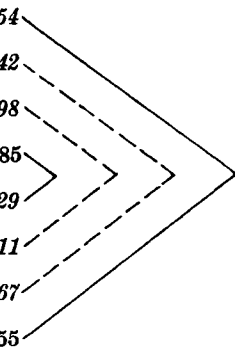
24. Quaternio i:

<i>folium</i>	<i>rectum</i>	<i>versum</i>
1	<i>vacuum</i>	
2	1, 1 – –22	23 – –46
3	1, 47 – –68	69 – –90
4	1, 91 – –112	113 – t –133
5	1, 134 – –155	156 – –178
6	1, 179 – t –199	200 – –221
7	1, 222 – –243	244 – –265
8	1, 266 – –287	288 – –309

Ex secundi quaternionis rationibus (v. infra cap. 25) sequitur ut primum folium textu vacuum sit. titulos includo ante 118 et 194; et sane versus 38 39 omitto a Bonincontrio confictos. neque versum 167 adnumero, qui, ut docet Housmannus, forte apud proprium locum (... | 215 *idcirco*) praetermissus, alicubi notatus est ut ante *idcirco* insereretur (id quod male evenit, versu ante 168 reposito).

25. Quaternio ii:

9	1,310 – –331	332 – –354
11	1,399 – –420	421 – –442
10	1,355 – –376	377 – –398
12	1,443 – –464	465 – t –485
13	1,486 – –507	508 – –529
15	1,568 – –589	590 – –611
14	1,530 – t –550	551 – t –567
16	1,612 – –633	634 – –655

Titulos includo ante 483, 539, 561. contra excludo 350b 351a, in hoc Jacobum³³ (p. 15) secutus: hic enim vidit interpolationem nonnisi post versus perturbatos fieri potuisse, cum Persei nomen, quod maxime necessarium est et versu 358 quidem succedit, quadraginta versibus sublatum erat. bifolia 10 15 et 11 14 inter se transposita, ita ut luxatus ordo versuum evaderet qualem codices hodie praebent, secundi quaternionis compages satis clare ostendunt. initio autem capituli de coloris hac transpositione a reliqua expositione divulso factum est ut interpolator (idem, ut opinor, qui 350b 351a infersit) versus 564, 565, 565a una cum novo titulo confin-erit: unde adeo res confusae, ut sex versus prope calcem fol. 14^v perierint. idem homo, cum parallelorum initium male locatum esse sensisset, titulo conficto versus 566, 567 ad caput folii 15^r praeposuit, ut ordinem efficeret: t 566 567 568 ... Matritensis tamen scriba, dum archetypi folium 14^v transcribit, ultimum versum (567) non totum erasum iterum exaravit.

26. Quaternio iii:

17	1, 656 – –677	678 – –699
18	1, 700 – –721	722 – –743
19	1, 744 – –765	767 – –788
20	1, 789 – t –813	814 – –835
21	1, 836 – –857	858 – –879

PRAEFATIO

22	1, 880 — —901	902 — —923
23	1, 924 — 4s — 2, 15	16 — —37
24	2, 38 — —59	60 — —81

Titulum includo ante 809. versus autem 743, neglegenter post 739 praetermissus, ad ultimam lineam ne periret repositus est. iterum post 765, ultimam paginae lineam, unus versus praetermissus est; tum Hectoris nomen, ne abesset, suppeditavit aliquis ex 2, 3. ceterum 805—808 post 538 propter homoeomeson (538 . . . *versumque* . . . / . . . *unamque* . . .) omissi, cum iussisset Antiquissimi scriba vel potius corrector ante titulum 539 praefixum reponi, perperam ante titulum 809 praefixum sunt collocati. propter certam foliorum 19 et 25 restaurationem sequitur ut fol. 23^r versus 1, 924 usque ad 2, 15 continuerit (xviii tantum lineas), ita ut quattuor lineae subscriptioni lib. i tribuendae sint. nec me fugit quod ante lib. ii M et L indicem titulorum xv lineas complementem exhibent: hunc indicem credo in A non exstitisse, sed ab archetypi scriba confictum esse.

27. Quaternio iv:

25	2, 82 — —103	104 — —125
26	2, 127 — —148	149t — t —168
27	2, 169 — —190	191 — tt —210
28	2, 211 — t —231	233 — ttt —251
29	2, 252 — tt — t270	271 — —295
30	2, 296t — —316	317 — —338
31	2, 339 — t —361	362 — —383
32	2, 384tt — t —402	403 — —424

Titulos includo ante 150, 159, 197, 203, 223, 234, 244, 249, 256, 265, 270, 297, 358, 385 (ii linearum), 395; excludo vero 284—286 (del. Bent., Hous.) et 343 344 (= 318 319 male repetitos) ut in archetypo primum genitos. mirum est quod 126, qui ultimum versum fol. 29^r consequi debuerat, neglegenter in folio vertendo omissus, male ad calcem fol. 25^v additus est (v. infra cap. 28 de 642); et pari neglegentia sed tali, ut paginas A restituere possimus, versus 232 post 4, 489 olim praetermissus propter Aquarii mentionem ad imum fol. 28^r insertus esse videtur.

28. Quaternio v:

33	2, 425 — t —445	446 — tt —465
34	2, t466 — —486	487 — —508
35	2, 509 — —530	531 — —552
36	2, 553 — —574	575 — —596
37	2, 597 — —618	619 — —641
38	2, 643 — —664	665 — —686
39	2, 687 — tt —706	707 — —728
40	2, 729 — t —749	750 — —772

Titulos includo ante 433, 466, 738 et, hos binarum linearum, 453, 693; versum 631 autem memento a Bonincontro confictum esse. ceterum 642, qui 706 succedere debuit, primum in transeundo ad alteram paginam (fol. 39^v) praetermissus, tum ad calcem fol. 37^v male locatus est, sicut simili modo 638—686 incuriose post 672 omissi. folium 40^v videbis xxiii versus continere: hic virum ingeniosissimum Gain⁴ sequor, qui monet 764 in codicibus extra ordinem inveniri: primo omissum esse (ut pagina 750—763, 765—772 praebuerit), tum in margine appositum, sed signis restaurandi male intellectis ante nec post 763 relocatum.

PRAEFATIO

29. Quaternio vi:

41	2, 773 — t	— 793	794 —	— 815
42	2, 816 —	— 837	838 — t	— 858
43	2, 859 —	— 880	881 —	— 902
44	2, 903 —	— 924	925 —	— 952
45	2, 953 —	— 970s	3, 1 —	— 22
46	3, 23 —	— t43	44 —	— 65
47	3, 66 —	— 87	88 —	— 109
48	3, 110 —	— 131	132 —	— 153

Titulos includo ante 788, 841, item 3, 43. hemistichium 952b nescioquomodo ad finem fol. 44^v omissum indiligerenter tamquam titulus ad calcem prioris folii postea additum est. ceterum fol. 44^v magnum damnum sustinuisse videtur, versibus 935—937 et 943—945 prius omissis, dein luxato hemistichiorum ordine male repositis. quodsi res aliquantulum in incerto hic se habent, apud posteriorem quaternionis partem vestigia in terra firmiore ponere licet: certum enim est ex argumento sequenti (v. infra cap. 30) versum 3, 153 paginam clausisse (ut fol. 45^v ab initio libri tertii incepisse videatur).

30. Quaternio vii:

49	3, 154 — t	— 174	175t —	— 196
50	3, 196 — t	— 216	217 —	— 238
51	3, 239 — t	— 259	260 —	— 281
52	3, 282 — t	— 302	303 —	— 325
53	3, 326 —	— 347	348 —	— 369
54	3, 370 — t	— 390	391 —	— 412
55	3, 413 —	— 433	434 — t	— 454
56	3, 455 —	— 476	477 — t	— 497

Titulos includo ante 160, 176, 203, 247, 301, 385, 443, 483. paginas a nobis restitutas tamquam solidas columnas stabilire videntur lacunae post 216 et 497 reiectae, sicut et versus 411 412 post 407 male praetermissi, dein ad imas lineas repositi. assumendum autem est nondum aut 317 interpolatum esse aut 417a amissum.

Perspice nunc tenuem visu rem, pondere magnam. post 3, 153 succedunt in **M** et ante rasuram in **L** (ergo et in archetypo successerunt) titulus *quomodo fortunae locus inueniatur* deinde 175 et 176: videlicet scriba archetypi, cum fol. 49^r aggredi deberet (hoc est versus 154sq.), perperam fol. 49^v transcribere incepit nec ante destitit quam tres lineas exaravit; unde colligere licet aliquam paginam a versu 154 et proximam a 175 incepisse (dicendum autem est male titulum prius descriptum; nec dubitari potest quin verus ordo sit 175, titulus, 176 et cetera, sicut in loco proprio invenimus). sed ne in re subtili fallaris, lector patientissime, sit plane atque simpliciter enuntiatum hoc loco codicem **A** textum recte praeuisse, codicem vero **O** (id est archetypum) pravam iterationem. ceterum hinc certo scimus in Antiquissimo quem vocamus codice titulos exstitisse.

31. Quaternio viii:

57	3, 498 — tt	— 517	518 —	— tt537
58	3, 538 —	— 559	t560 —	— 580
59	3, t581 —	— 601	602 — t	— 622
60	3, 623 —	— 644	645 —	— 666
61	3, 667 — t	— 682s	4, 1 —	— 22
62	4, 23 —	— 44	45 —	— 66
63	4, 67 —	— 88	89 —	— 110
64	4, 111 —	— 132	133 —	— 154

PRAEFATIO

Titulos includo ante 510 (ii linearum), 537 (ii linearum), 560, 581, 618, 669. propter errorem in fol. 70^r videndum librum quartum novam paginam incepisse manifestum est.

32. Quaternio ix:

65	4, 155 –	– 176	177 –	– 198
66	4, 199 –	– 220	221 –	– 242
67	4, 243 –	– 264	265 –	– 286
68	4, 287 –	– 308	309 –	– 330
69	4, 331 –	– 352	353 –	– 374
70	4, 375 –	– 396	397 –	– 418
71	4, 419 –	– 440	441 –	– 462
72	4, 463 –	– 484	485 – t	– 505

Titulum includo ante 502; illum versui 294 praefigendum non in textu sed in margine appositum supra dixi cap. 21. versum 396 autem paginam clausisse satis constat (388 post 396 codices omnes), unde 4, 1 novam paginam incepisse clarescit (396 = 22 × 18).

33. Quaternio x:

73	4, 506 –	– 527	528 –	– 549
74	4, 550 –	– 571	572 – tt	– 591
75	4, 592 –	– 613	614 –	– 635
76	4, 636 –	– 657	658 –	– 680
77	4, 681 –	– 702	703 –	– 724
78	4, 725 –	– 746	747 –	– 768
79	4, 769 –	– 790	791 –	– 812
80	4, 813 – t	– 833	834 –	– 855

Titulos includo ante 585 (ii linearum) et 818. ex lacunis post 635 et 657 statutis constat illos versus paginam clausisse. ceterum omitto 679 versum suppositicium prope calcem 76^v in margine scriptum.

34. Quaternio xi:

81	4, 856 – t	– 876	877 –	– 898
82	4, 899 –	– 920	921 –	– 935s
83	5, 1 –	– 22	23 –	– 44
84	5, 45 –	– 66	67 –	– 88
85	5, 89 –	– 110	111 –	– 132
86	5, 133 –	– 154	155 –	– 176
87	5, 177 –	– 198	199 –	– 220
88	5, 221 –	– 242	243 –	– 263

Animadvertendum est versum periisse post 4, 876, ultimam paginae lineam. titulum includo post 4, 866; et post 5, 29 exstitisse in A credo titulum duarum linearum, qualem supra (cap. 20) dedi, qui, cum 5, 30sq. inserti essent, ab archetypi librario tamquam delendus omissus est. scilicet 30 31 in proprio loco (sc. ad finem libri: vide app. crit. ad 709) ante capitulum olim steterant; quos cum scriba Antiquissimi nescioquomodo omisisset, errore percepto, ut ante capitulum reponerentur imperavit. scilicet ab Housmanno 30 31 post 3, 155 collocante dissentio (etsi valde speciosa sit eius coniectura), quod ibi otiosi sunt versus, nec *stellis* (30) post *stellae* (155) et *vires* (156) post *vires* (30) eleganter ponuntur; accedit quod versus 31 aliquid grande redolet, ut capitulo de planetis in fine carminis posito conveniens, ita medio libro tertio minime aptum. ceterum duo hemistichia ab Housmanno post 263a desiderata assumo in A exstitisse.

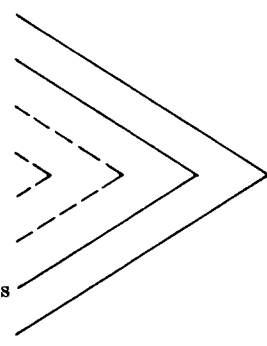
PRAEFATIO

35. Quaternio xii:

89	5, 264 —	— 285	286 —	— 307
90	5, 308 —	— 329	330 —	— 351
91	5, 352 —	— 373	374 —	— 395
92	5, 396 —	— 417	418 —	— 439
93	5, 440 —	— 461	462 —	— 483
94	5, 484 —	— 505	506 —	— 528
95	5, 529 —	— 552	553 —	— 574
96	5, 575 —	— 596	597 —	— 618

Ex Scaligeri coniectura certum est 5, 362 363, neglegenter post 361 omissos, scribam Antiquissimi ad calcem paginae inseruisse: unde compertum habemus 5, 1 non statim libri quarti subscriptionem secutum esse, sed initium novae paginae fecisse. contra 531 532 simili incuria post 398 praetermissos scriba, cum ante 399 (. . . *latentis*) reponere deberet, in margine fol. 95^r apposuit, notato ante 533 (. . . *latentem*) inserendos. versum 514 non includo, tamquam post undecimum versum dextrae paginae omissum et nescioquo casu post octavum sinistrae repositum.

36. Quaternio xiii:

97	5,619 —	— 640	641 —	— 662	
98	5,663 —	— 684	685 —	— 709	
99		<i>xliv</i>	<i>versus</i>		
100		<i>xliv</i>	<i>versus</i>		
101		<i>xliv</i>	<i>versus</i>		
102		<i>xliv</i>	<i>versus</i>		
103	5,710 —	— 732	733 —	— 745 ^s	
104		<i>vacuum</i>			

Excludo 696—698 necnon 728 ut ab archetypi scriba interpolatos. in promptu est hariolari post 709 duo bifolia excidisse, et sic olim ego (Goold¹ 369); diutius tamen mihi reputanti nimis mirificum videbatur, si Manilii expositio de planetis, ex omni carmine caput gravissimi momenti mathematicis habendum, propter quaternionis laxatam suturam mero casu amissa esset, adeo ut nunc mihi persuasum sit hanc expositionem consulto et fortasse dolo malo abripuisse aliquem. quod si hoc modo lacuna post 709 nata est, mensuram eius non possumus simpliciter computare; nihil enim impediēbat quin abriperet praedator quot folia volebat. potest igitur fieri ut Manilius de planetis non in quattuor sed in quinque foliorum spatio tractaverit, ut libro quinto (qui certe liber ultimus erat) summa versuum esset non 921 (745 + 4 × 44 = 176) sed 965 (745 + 5 × 44 = 220). nihilominus tabulam ultimi quaternionis qualem in p. cvii Loebianae editionis exhibui immutatam reliqui, nam, etsi res in incerto semper manebit, haud scio an facilius sit interiora bifolia uno impetu avellere quam singillatim folia exsecare.

PRAEFATIO

DE CODICIBVS SECVNDARIIS

37. Ceteros Manilii codices, quoniam ex supra memoratis descendunt omnes, supervacuum est in apparatu ubique referre. sed quidam Italarum emendationibus ditati necesse est singuli saepenumero laudentur: nam quamcumque coniecturam admisi, ad certum fontem reducere malui quam commune siglum usurpare quale ς vel *codd. rec.*, quod lectori molestiae fore suspicor; et quamquam non me hercule affirmaverim fontem me verum et vetustissimum semper repperisse, id saltem consilium secutus sum. hic lectorem praecipue admoneo difficillimum esse, etiam si omnino fieri possit, omnes hos Italarum codices ad suum quemque annum redigere; sed in hac re minime erratum esse spero. accedit quod omnes Manilii mihi notos codices, quamvis in apparatu numquam laudatos, infra disposui. ceterum plurimum me v. d. Michaeli Reevio debere libenter confiteor, qui qua est benignitate totos fructus collationum atque studiorum suorum et per litteras et per opuscula nondum publici iuris facta (inter quae Reevius⁴ exemplo habeatur) continenter ad me remisit, ita ut huius capituli praefationis (quoad vitiis careat) ille non ego verus auctor sit. sane editiones et opuscula Becherti, Garrodi, Housmanni multoties adii, sicut et tractatus Ellisi et Thielscheri: verumtamen lectiones Marciani et Bostoniensis, cum imagines eorum iam possideam, ipse ex codicibus refero. secundarios autem, ne in re implicata obscurus fiam, in quinque classes divisos tractabo.

38. Classis primae ergo agmen ducit, ut apographum veterrimum, codex Bruxellensis 10699 (a = C Becherti), olim Cusanus (quemadmodum etiam nunc appellare convenit), membranaceus, saeculi xii (plura apud Ellisium, p. x). constat sine intercessore ex Lipsiensi iam correcto descriptum esse; itaque, ut L et α quidem, et ipse 3, 188; 4, 731 732; 5, 12b 13a omittit. Cusanus autem lectiones interpolatas praebet non paucas, sicut et errata, nam 4, 235. 312, 746; 5, 419b 420a, quos exhibet L, ipse praetermittit; dein 1, 692—694, quos ad 1, 186 in margine ascripserat L, male post hunc versum Cusani scriba inseruit. sed illud praecipue de hoc codice animadvertendum est, quod ex eo omnes recentiores defluerunt, exceptis tantum Matritensis apographis (tu vx, de quibus vide cap. 41 infra).

Sed imprimis illud nominandum est apographum, ex quo descendit codicum Italarum maxima pars, codex Venetus Marcianus XII 69 (b),^b chartaceus, Basileae circa annum 1435 descriptus ex Cusano, quem Nicolaus Cusanus ad Concilium secum attulerat; postea, cum ipso Matritensi collatus, aliquot correctiones accepit, ita ut textum aliquantum interpolatum et tantum 2, 716 717; 4, 312 carentem proli suae transmisserit. ex aliis Cusani apographis nunc citentur haec: codex

PRAEFATIO

c Leidensis Vossianus (237) O 18 (c = *Voss. 1* Jacobi), post paucos annos Italica manu scriptus, satis fidelem Cusani imaginem exhibet, sed inter errores suos hic illic veram emendationem; dein codex Sabinianensis 68 n (n), qui Lucretium ff. 1^r–76^r exhibet, Manilium ff. 78^r–129^v, Romae anno 1468 scriptus; et mox anno 1470 exaratus codex Leidensis Vossianus (390) O 3 (= *V. 2* Jacobi): hic tamen bipertitus est liber, nam pars prior w (w = *v* Housmanni) textum usque ad 2, 668 ex Cusano vel etiam ex supra dicto Vossiano O 18 depromptum exhibet et ideo parvi momenti est; de posteriore vero caput 41 infra vide. denique, quo melius simplicitati consulam, hic adsit unicum Marciani apographum quod et 2, 340 o et 5, 334 includat, codex Vaticanus latinus 5160 (o), anno 1469 a Johanne Nydenna de Confluentia aut Patavii aut Venetiae descriptus.

39. Alteram vero classem efficiunt nonnulla Marciani apographa, quae curas praecipuas in poetam nostrum impensas Ferrariae annis circiter 1455–1460 testificari videntur. hi codices ex omissis 2, 340. 343. 344 et 5, 334 recognoscendi sunt et, sane argumento certiore, e plurimis emendationibus quales, ne ultra librum primum progrediar, 104 *tonandi*, 212 *ipsa*, 324 *diductis*, 335 *redit*, 341 *diductas*, 352 *divisum*, 392 *immersus*, 432 *fulget*, 439 *iuncta*, 481 *aut*, 572 *metam*, 707 *aequabilis*, 821 *apta*. quin etiam ex his nonnulli, quos asterisco infra signabo, et 3, 645 praetermittunt. primus ergo censeatur codex Bodleianus Auct. F. 4. 34 (d), chartaceus, circa annum 1455 scriptus, qui tot coniecturas exhibet mox in aliis libris infra commemorandis repertas, ut studia Maniliana prosecutionem indicet virum doctum eximii ingenii. an Guarinus Veronensis fuit, qui illis annis Ferrariae florebat? an dedit impetum astronomus quidam, velut Basinius Parmensis, ibi 1446–1449 commoratus, cuius carmen astronomicum anno 1455 apparuit (sed secundum Hübnerum p. 45 Manilium non noverat ille), vel Johannes Blanchinus, qui certe inter urbis doctissimos tunc eminebat? an vere celeberrimus Georgius Purbachius (1423–1461), Regiomontani magister, qui studiis Ptolemaicis occupatus Ferrariam anno 1452 brevi visit? vix ipse Regiomontanus, qui post magistrum Vindobonae mortuum, ut incepta ab eo perficeret, Ferrariam anno 1462 migravit. viderint peritiores!

Sed ad Bodleianum revertamur. scribe textu absoluto ad finem addidit: *Visus cum exemplari in quo mende erant non nulle*, ut hunc codicem appareat non fontem classis Ferrariensis, sed transcriptum tantum. tum e codex Caesenas* S. 25. 5 (e) anni 1457, qui praeter Manilium etiam Q. f Serenum continet; et codex Parisinus latinus 8022* (f), a Stoebero usurpatus, quem anno praeterpropter 1460 dubitanter attribuo. subsequitur g codex Parisinus Chigianus H. IV: 133* (g), quem ex Caesenate descriptum esse suspicatur Reevius, in utroque 1, 379 380 praetermissis, et codex h Vindobonensis 3128 (h), chartaceus. at codex Bostoniensis* q. Med. 20, i olim G 38 46 (i), de quo plura referre licet, membranaceus est *Scriptus*

PRAEFATIO

praepropere ac festine a me Peregrino Allio Ferrariae MCCCCLXI^o, cuius folia 1—86 Manilium, 87—110 Q. Serenum continent. hanc classem claudit codex Vaticanus latinus 3099 (j), silva astronomica, Manilii tantum 1, 1—2, 26 continens, Ferrariae et ipse circa annum 1470 exaratus.

40. Transeundum autem est ad ceteros Marcianicos: hi codices, ut Ferrarienses, et 2, 340 et 5, 334 omittunt, sed lectionibus Ferrariensibus plerumque carent et ullo urbis indicio. huic classi assignandi sunt codex Monacensis 15743 (k), chartaceus, ad quem Bechertus nonnumquam, ut k ait, confugit; codex Oxoniensis Coll. Corp. Christ. 66 (l), qui post Manilium 1 habet scholia in Ibin Ovidii, nec ad incorruptum exemplar scriptus videtur, sed quod plurimis locis interpolatum esset (sic Ellisius xi sq.); codex Parisinus Nouv. Acqu. lat. 483 (m), membranaceus, anni 1461 (in m quo corrector prior 2, 340 et 5, 334 addidit ex Matritensi vel apographo depromptos, et posterior 4, 312 ex Regiomontano); dein codex Vaticanus Palatinus 1711 (p), anno 1469 scriptus, parvi momenti, nisi quod alius est p atque ille Palatinus Francisci Junii (q), quo hic vir dum Scaligeri editio- q nem primam iterat uti se profitebatur, *longe optimo de bibliotheca Frederici IVⁱ Comitum Palatini ad Rhenum*. sequentes enim lectiones, quas Junio teste praebebat q, codicis p textui plane non quadrant: 1, 557 *ne*; 2, 229 *et*; 2, 826 *aequali*; 2, 907 *amat*; 3, 395 *parti*; 4, 643 *abruptis*. restant duo codices circa 1470 exarati, qui semel aut iterum in apparatu citandi sunt, alter codex Vaticanus latinus 8172 (r), chartaceus, alter codex r Vaticanus Barberinianus latinus 125 (s), et ipse chartaceus. s

41. Circa annum 1470 transcripta sunt nonnulla apographa codicis Matritensis 3678, qui alicubi in Italia (fortasse Florentiae) per multos annos absconditus fuerat. sane in hoc praecipuum habent pretium, quod eorum subsidio primum Matritensis folium, nunc deperditum, restituere possumus. codices hi sunt: codex Holkhamicus 331 (t = H Garrodi), t membranaceus, circa annum 1470 fortasse Romae a Michaele Laurentio scriptus (Reeve² 223); Manilii textum praecedunt Hygini Poetica Astronomica et Q. Serenus; codex Vaticanus Urbinas 667 (u = U Housmanni), u Florentiae scriptus, in quo Manilium Q. Serenus sequitur; codex Vaticanus Urbinas 668 (v = R Housmanni), Florentiae non multo post 1470 v a Sinibaldo C. scriptus, in hoc quoque Manilium Q. Sereno sequente. hi codices ex Matritensi separatim demanare idcirco videntur, quod habet unusquisque versus ab aliis praetermissos. his accedit supradicti (cap. 38) codicis Leidensis Vossiani O 3 pars posterior (x = V Housmanni), scilicet x deinceps a 2, 669, quo versu, fol. 28^v, incipit novum atramentum, immediate a Matritensi descripta (Manilium sequuntur *liber somniorum Salomon. seu prognosticorum somniorum. oratio de praesentia et utilitate medicinae. centiloquium Ptolemaei*).